

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КІРМЕ СӨЗДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДИАГНОСТИКАЛАУ

*Қыпшақбай Н.К.¹, Тұяқбаев Ғ.Ә.², Сүлейменова Ж.Н.³,
Абасилов А.М.⁴

*¹докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда,
Қазақстан

e-mail: kypshakbaynk@gmail.com

²ф.ғ.к., доцент, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан

e-mail: turmagambet@mail.ru

³п.ғ.д., профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

e-mail: zharkyn123@mail.ru

⁴ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда
университеті, Қызылорда, Қазақстан

e-mail: aman_abasilov@mail.ru

Аңдатпа Бұл мақалада бір тілден екінші тілге сөз ауысу үдерісі, оның себептері мен шарттары, өзге тілден сөз қабылдаудың заңдылығы мен қағидадары, сөз алудың ұлттық ұстанымдары мен тәжірибелері қолданыла отырып, қазақ тілін оқытудың жаңаша әдістері қарастырылды. Биылғы оқу жылынан бастап еліміздің бірнеше оқу орындарында «Ақыметтану» пәні енгізілді. Кірме сөздерге қатысты эксперимент өткізуге осы пәннің таңдап алынуының да өзіндік мәні бар. XX ғасыр басында қазақ тілі жазба әдеби тіл ретінде, ғылым тілі ретінде жаңа даму жолына түсуіне А. Байтұрсынұлы бастаған алаш зиялылары еңбек етті. Сол дәуірде алғаш рет қазақ тілінің өзге тілден сөз қабылдаудың ғылыми негіздері, ұлттық ұстанымдары белгіленді. Қазақ тіліндегі кірме сөздерді синхрондық тұрғыдан сипаттап, теориялық негіздеп, эксперимент арқылы оқыту тиімділігін оқыту тәжірибесінен өткізу зерттеу жұмысының мақсаты болып табылады. А. Байтұрсынұлының өзге тілден енген сөз алу қағидаларын ұстана отырып, Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасы білім алушыларына педагогикалық эксперимент өткізілді. Пандемия жағдайынан бері оқу үрдісін онлайн, оффлайн және аралас форматта, синхронды және асинхронды ұйымдастыру қалыптасты. Эксперимент барысында онлайн және оффлайн форматта қолданылатын әртүрлі әдіс-тәсілдер бойынша жұмыстар жүргізілді. Статистикалық мәліметтерді өңдеу үшін SPSS Statistics бағдарламасы пайдаланылды және де авторлық сауалнаманың сенімділігі мен ішкі сәйкестігін тексеру үшін диаграмма, Хи-квадраты және Манна-Уитни талдаулары қолданылды. Осы эксперимент барысында мынадай нәтижелерге қол жеткізілді: эмпирикалық бақылау жүргізілді және білім деңгейін бағалау үшін анықтаушы және қорытынды сауалнамалар жүргізілді, онлайн және оффлайн форматта қолдануға болатын интербелсенді әдіс-тәсілдер қолданылды.

Тірек сөздер: кірме сөз, термин, интернационал сөз, педагогикалық эксперимент, SPSS бағдарламасы, білім беруді цифрландыру, әлеуметтік желі, аралас оқыту

Негізгі ережелер

Лингвистикадағы «сөз ауысу» ұғымы көпмәнді. Жалпы тіл білімінде көптеген ғалымдар «сөз ауысу» және «кірме сөз» ұғымдарын ажырата отырып, «сөз ауысу» терминін «тілдердің өзара әсері» деп анықтауға байланысты қолдануды ұсынса, басқа авторлар бұл ұғымдарды ажыратпай көбінесе кірме сөздермен байланысты қарастырады. Мысалы, қазақ тіл білімінде өзге тілден енген барлық тілдік бірліктерге (сөз, сөз тіркесі, морфема, синтаксистік құрылым т.б.) «кірме сөз» термині ортақ қолданылады. Бұл тілімізде қазір жарыса қолданылып жүрген «сөз мәдениеті» немесе «тіл мәдениеті» дегендерді бір мәнде пайдалану сияқты [1].

Кіріспе

Лингвистикадағы «сөз ауысу» ұғымы көпмәнді. Жалпы тіл білімінде көптеген ғалымдар «сөз ауысу» және «кірме сөз» ұғымдарын ажырата отырып, «сөз ауысу» терминін «тілдердің өзара әсері» деп анықтауға байланысты қолдануды ұсынса, басқа авторлар бұл ұғымдарды ажыратпай көбінесе кірме сөздермен байланысты қарастырады. Мысалы, қазақ тіл білімінде өзге тілден енген барлық тілдік бірліктерге (сөз, сөз тіркесі, морфема, синтаксистік құрылым т.б.) «кірме сөз» термині ортақ қолданылады. Бұл тілімізде қазір жарыса қолданылып жүрген «сөз мәдениеті» немесе «тіл мәдениеті» дегендерді бір мәнде пайдалану сияқты [1].

Қазақ тіліндегі кірме сөздерді оқыту әдістері бойынша жүргізілген педагогикалық-психологиялық диагностика зерттеу жұмысының әдістемелік бөлімі ретінде өткізілді. Зерттеу жұмысының мақсаты - қазақ тіліндегі кірме сөздерді синхрондық тұрғыдан сипаттау, теориялық негіздеу, эксперимент арқылы оқыту тиімділігін оқыту тәжірибесінен өткізу. Сонымен қатар төмендегі зерттеу міндеттері айқындалды:

- өзге тілдерден енген сөздерді, олардың ену үдерісін әлеуметтік, лингвистикалық, когнитивтік және лингвомәдениеттану тұрғысынан зерттеу;
- кірме сөздерге белсенді семантикалық зерттеу жүргізу, қажеттігі;
- кірме сөздерді алу деректеріне сипаттама беру;
- түрлі типтегі шетел сөздерінің сөздіктерімен таныстыру;
- өзге тілден сөз алудың заманауи үдерістерін сипаттау.

Зерттеудің эмпирикалық әдістеріне оқу тәжірибесін зерттеу және эксперименттік әдістер жатады. Бұл әдіс қазіргі тілді оқыту әдістемесінің мәселелерін шешуде де қолданылады. Эксперимент 2022-2023 оқу жылы 1-академиялық кезеңінде жүргізілді. Эксперимент жұмысы екі топ бойынша Қызылорда қаласындағы екі университетте өткізілді. Эксперимент тобы бойынша зерттеу Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінде және бақылау тобы «Болашақ» университетінде жүргізілді. Эксперимент тобы Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасы бойынша 3-курстан 32 студент және бақылау тобында аталған мамандық бойынша 4-курстан 29 студент қамтылды. Студенттердің орташа жасы – 19-23.

Сонымен қатар, анықтаушы сауалнамаға «Шетел тілдері: екі шетел тілі» білім беру бағдарламасындағы оқу топтары және «Аударма ісі» білім беру бағдарламасы бойынша оқу тобынан 87 студент-респондент қатысты.

Зерттеу жұмысы эксперимент тобында «Ақыметтану» пәнінде екі бөлім бойынша жүргізілді: 1-аралық бақылауға дейін оффлайн форматтағы әдіс-тәсілдер, 2-аралық бақылауға дейін онлайн форматта қолданылатын интерактивті әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, сабақтар жүргізілді. Кестедегі тақырыптар «Ақыметтану» пәнінің оқу жоспарының мазмұнына енгізілді. Бақылау тобындағы сабақтарда да осы тақырыптар қамтылды, бірақ дәстүрлі форматта өткізілді.

Материалдар мен әдістер

Осы жұмыс аясында келесі зерттеу әдістері қолданылды: зерттелетін мәселе бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау, БАҚ материалдарымен жұмыс, әңгімелесу, сұрақ қою, педагогикалық бақылау, алынған педагогикалық мәліметтерді өңдеу әдістері [1].

1. Анықтаушы сауалнамаға жауап берушілерден демографиялық ақпарат алынды, неше тіл білетіндіктері туралы мәлімет жинақталды. А.Байтұрсынұлының өзге тілден сөз алуды құптаған немесе құптамағандығы; шетел сөзінің тіліңізде баламасы болмаған жағдайда қандай әрекет жасайсыз және шетел сөзін өз тіліңізде қалай қолданасыз тәрізді сұрақтардың жауаптары бірнеше нұсқада берілді; *кірме сөз, термин, интернационал сөз* деген сөздерге өз нұсқаларымен түсіндірме жүргізілді; және де білім алушылар өзге тілден сөз алуға деген көзқарастарының қандай екендігін түсіндірді [1].

«Қазақ тілі мен әдебиеті», «Шетел тілдері» мен «Аударма ісі» мамандықтарының топтары бойынша А. Байтұрсынұлының өзге тілден сөз алуды құптаған немесе құптамағандығы туралы жауаптарына *Хи-квадрат* критерийімен талдау жасалды [2].

Сәйкесінше, «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша білім алушылардың көпшілігі «құптаған» деген дұрыс жауапты белгілеген. Ал «Шетел тілдері» мен «Аударма ісі» мамандықтарының білім алушыларының көпшілігі бұл сұрақтың дұрыс жауабын білмейтіндіктерін көрсетті.

2. «Ахмет. Ұлт ұстазы» фильміне байланысты орындалған тапсырмалар.

Төрт топ бойынша топтық жұмыс жүргізілді:

- әр топ бойынша фильмнен 2-минуттық үзінді көрініс қойылды: Ақымет пен әйелі Бадрисафаның дәйекші сөзін талқылаған сәті; НКВД-ның кітаптарды алып кететін сәті; 1937 жыл Алматы түрмесіндегі тергеу жұмысы; Ә.Бөкейханмен кездесуі; «Қазақ» газетінің шығарылуы;
- постер даярланды: кино бойынша сұрақтар, ой қорытындылау, терминдер;
- «Анама хат» және «Оқуға шақыру» өлеңдері оқылды;
- фильмдегі өзге тілден енген және 20 ғ. басында, сол заманда қолданылған сөздерге мысал келтірілді: *дәйекші, телеграф, отарба, откеме, самодержавие, облыс, болыс, перевеление, камера, газет, сом, автор, хикая, автономия,*

революциялық комитет (ревком), коммунизм, контрреволюция, марксистік, план, сәтке (сутка).

Әр топ бойынша басқа топтарға «Екі жұлдыз, бір тілек» әдісін қолданып, кері байланыс жасалды, әр студент *Insert* әдісін сабақтағы өз белсенділігіне рефлексия ретінде қолданды.

3. Араб-парсы тілдерінен енген сөздерді игеру деңгейінде Бинго әдісі қолданылды.

Әр студент араб-парсы тілдерінен енген 30 сөзге мағынасымен мысал келтірді: *адам, аруақ, аспан, емтихан, әліппе, алкоголь, ауқат, бұлбұл, бальзам, тәбарік, есім, тағдыр, тәкаппар, сабын, сұқбат, сапа, цифр, география* және т.б. Оқытушы дайындаған 25 сөздің көбі кімде кездеседі, сол студент «Бинго» ұтысынан сыйлық алады [3,4].

4. Латын тілінен енген сөздерді игеру деңгейі (жеке жұмыс).

Халықаралық деңгейде қолданылатын латын тілінен енген сөз бен сөз тіркестеріне мысал келтірілді: *Alma mater; persona grata; persona non grata; Anno Domini (A.D.); ante meridiem (a.m.); post meridiem (p.m.); confer (cf.); curriculum vitae (CV); et cetera (etc.); exempli grata (e.g.); vice versa (vs.); post scriptum (P.S.); dictum factum; Veni, Vidi, Vici; verbatim; terra incognita; ad aspera per astra* [5].

5. А.Байтұрсынұлының өзге тілден сөз алуда ұстанған қағидалары.

Топ студенттері сурет қиындыларын жинақтау арқылы 6 топқа біріктірілді. Топтық жұмысқа тапсырма бойынша 1926 жылы Бүкілодақтық съезде А. Байтұрсынұлының сөйлеген сөзіндегі өзге тілден сөз алудың 4 қағидасы Эдвард де Бононың ойлаудың «Алты қалпақ» әдісі бойынша талқыланды:

Ақ қалпақ: факт, цифр, мәлімет таза күйінде;

Қызыл қалпақ: ішкі сезім, эмоция, интуиция;

Жасыл қалпақ: жаңа идея, шығармашылық ой;

Сары қалпақ: оптимизм, позитив, міндетті түрде орындалады;

Қара қалпақ: негатив, орындалмайды;

Көк қалпақ: жоғары деңгейдегі жалпы көзқарас, қорытынды.

6. Әлеуметтік желіде қолданылатын өзге тілден енген сөздерді игеру деңгейі.

Студенттер көбірек қолданатын әлеуметтік желілер түрі бойынша 5 топқа біріктірілді: *WhatsApp, Facebook, Instagram, Tik-Tok, Telegram*. Осы мессенджерлерде ең көп қолданылатын 50 сөзге мысал келтіру, қай тілден енген, қандай мағына береді, қазақ тіліндегі нұсқасына қандай балама берер едің деген сұрақтарға жауапты топ ішінде талқылап, әр топ жоба-презентация жасады. Төменде студенттер ұсынған қазақша балама сөздерден мысалдар келтірілді:

WhatsApp мессенджері: *чат-өзара топ, QR код-белсенді код немесе сандық кескін, статус-сәттер тізбегі, смайлик- көңіл-күй бауырсақтары немесе көңіл-күй таңбасы, гиф- қимылды сурет, видеозвонок-жүздес, стикер-ойбейне.*

Facebook әлеуметтік желісі: *мероприятия-мерекелік күнтізбе, профиль-жеке бет, ресурсы сообщества-дереккөздер, рилз-бейнежазба, репост-бөлісім, публикация-қоғаммен бөлісу бизнес комната- кәсіп бөлмесі немесе бағдар.*

Instagram әлеуметтік желісі: *сторис-бүгінгі сәт, лайк-лүпіл, статистика-деңгей, закрытый аккаунт-оқшауланған парақша, подписчик-тіркелуші, пост-жариялым, актуальный-өзекті сәт, запрос-сұраныс, путеводитель-нұсқаушы.*

Tik-Tok сервисі: *хештег-сөзді белгілеу немесе нұсқаулық немесе тақырып, рек-қызықты бет немесе қызықта, хейт-жағымсыз, бригада-түсіндіруші топ, стрим-тікелей эфир, дуэт-бірігу, статистика-қаралым белсенділігі, тренд-ағым.*

Telegram мессенджері: *администратор-арна иесі, публичный канал-қоғамдық арна, ава-танымдық сурет, ссылка приглашения-шақырылым сілтемесі, бот-жедел жауап, люди рядом-тартыл, реакция-көңіл-күй.*

7. А.Байтұрсынұлы туралы ғалымдардың жазған мақалаларын оқып, түсіну деңгейі.

«Атом мен молекулалар» әдісін қолдана отырып студенттер 6 топқа біріктірілді. Ғалымдар: Б. Қалиұлы, Р. Сыздық, Ә. Жүнісбек, Ш. Мәжитова, Б.Хасанұлы және Т.Сайранбаевтардың мақалалары «Көпіршіктер» әдісі арқылы қағазға түсіріліп, презентация жасалды [6].

8. Қазақ тілінің орфографиялық ережелері бойынша кірме сөздерге қатысты емле ережелерін игеру деңгейі.

Mindomo бағдарламасын қолдана отырып, 1978, 1988, 2001, 2005, 2007 және 2013 жылдары әр кезеңдерде шыққан қазақ тілінің орфографиялық сөздіктері бойынша өзге тілден енген сөздерге қатысты емле ережелеріне талдау жасалды. Әр топ сөздіктің шығарылған жылы бойынша парақша ашып, тек өзге тілден енген сөздерге қатысты емле ережелерін қамтып, мәлімет берді.

9. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы тіл экологиясы.

Jamboard тақтасын қолдана отырып, «Бұқаралық ақпарат құралдарындағы тіл экологиясы» тақырыбында жеке жұмыс жүргізілді. Әр студент қазақ тілінде шығарылатын бір газетті оқып, мақалада кездескен кірме сөздерге 10-20 сөз аралығында мысал келтірді. Студенттердің көбісі «Ана тілі» газетіндегі мақалалармен жұмыс жасаған. Газеттегі мақалада берілген кірме сөздерге студенттердің берген қазақ тіліндегі өз нұсқалары: *форма-қалып, креатив-тың, галерея-суреттер жинағы, цифрлық карта-сандық нұсқа, алгоритм-заңдылық, прогресс-қозғалыс, пилоттық режим-әуелік қалып.*

10. «Қазақ үлгісөз иесі» тапсырмасы. [7]

Бұл кестедегі тапсырмалар бойынша *Google form* сауалнама толтырылды. Қазақ тілі тұтынушысы ретінде элитарлы деңгейін 27.8%, ортадан жоғары деңгейін 55.6% және орта деңгейін 16.7% студент таңдады.

Қолданылуы тиіс сөздің қатысымдық сапасы бойынша сөз тазалығы, сөз дұрыстығы және сөз дәлдігі деген жауаптар жоғары көрсеткіштерге ие болды. Ал сөздің логикалығы, сөзіне сендіре білу деңгейі мен дауыс тембріне көп мән берілмейтіндігін байқауға болады.

Ауызша сөз саптау білігі бойынша еркін, анық, мәнерлі, нақты және бірқалыпты сөйлеу деген жауаптар жоғары көрсеткішті көрсетті.

Қазақ үлгісөз иесі ретінде кімді білесіз деген сауалға студенттердің 55.6% оқытушы-мұғалім, 27.8% атақты адамдар, 11.1% отбасы мүшелері деп жауап берген.

Студенттер үлгісөз иесінің айтқан сөз, сөз тіркесі және сөйлемдері ретінде әкесі, топ тәлімгері мен оқытушыларының сөздерінен мысал келтірген:

– *“Қазақ тілі мен әдебиеті және журналистика” кафедрасының оқытушыларының таза қазақ тілінде сөйлейтіні ұнайды.*

– *Мен өзімнің әкемнің сөз саптауына қатты қызығамын. Әкем өте білімді кісі. Әкеммен кез келген тақырыпта сөйлесе беруге болады. Мысалы: әдебиет, физика, математика, география, құқық заң туралы, саяси, қоғамда болып жатқан жаңалықтар туралы, музыка, діни және т.б кез келген тақырыптарда әкем ойын, білімін еркін түрде айта алады. Әкем – сонымен қатар өте әділ, адамгершілігі мол кісі. Мен өз әкемді үлгі тұтамын!!!*

– *Үлгі сөз иесі ретінде топ тәлімгерімді алдым. Үнемі таза сөйлеуді, анық сөйлеуді бізге ескертіп отырады. Әр сөзінде мән мағына бар.*

– *«Осы оқып жатқан білімің – өзіңнің болашақ наның. Бұйырса, мен сияқты мұғалім болуды нәсіп етсін» деген мысалдар.*

– *Оқытушы мен мұғалімдерді үлгі сөз иесі ретінде білемін.*

11-1. «Өзге тілден енген сөздерді қазақ тіліне қабылдау жолдары» қорытынды эссе жазу. 250-300 сөзді қамтитын эссе жазылды.

Бір мысалы ретінде студент: *«Халықтар арасындағы қарым-қатынас негізінде екінші тілге сөз ауысуы, жаңа ұғымды білдіретін жаңа сөздердің, кірме сөздердің пайда болуы – заңды құбылыс. Кірме сөз – тілдің өзіндік сөзжасам тәсілімен емес, басқа тілдердің ықпалымен жасалған немесе өзге тілден енген сөздер. Сөзімнің қорытындысы ретінде Ақымет Байтұрсынұлының мына сөзін айтқым келеді: “Сырттан бірен-саран жат сөздер келсе, оны жанишып кеміріп, өз тілінің қалпына түсіріп алған – қазақ. Жат жұрттың шалығы тимесе, кәсіби, гүрпы өзгерілмесе, жалғыз тіл өзгерілді деп айтуға тіпті жол жоқ. Қазақтың тілі өзгерген тіл деп айтуға жол жоқ болса, емлесін де қисық деп айтуға жол жоқ: қазақта тілінің табиғатына хилаф келетін емле жоқ. Еділден бастап Ертіске дейін, Оралдан бастап Ауғанға шейін қазақта тіл де бір, емле де бір», - дей келе, Ақымет Байтұрсынұлының сөзімен өз ойын қорытындылаған.*

11-2. «Қазақ тіліндегі кірме сөздердің бүгіні мен болашағы» атты 1,5-2 минуттық бейнежазба түсіру тапсырмасы берілді. Студенттердің жаңашылдығы: бейнежазбалар әртүрлі форматта, әртүрлі идеяны қамтып түсірілген.

Эксперимент жұмысы жартылай цифрлық сауаттылыққа арналғандықтан, келесі құралдар мен қолданбалар пайдаланылды: *компьютер, ұялы телефон, YouTube, әлеуметтік желі, фоторедакторлар және онлайн веб-сайттар.* Тапсырмалар цифрлық дағдыларды қалыптастыруға бағытталған студенттердің болашақ мамандығының аясында қазақ тілін сауатты қолдануға бағытталған. Сондай-ақ техникалық, коммуникация және ынтымақтастық, ақпаратты зерттеу,

электрондық қауіпсіздік, сыни ойлау, бағалау дағдыларын, жобалау және шығармашылық дағдыларын дамытуды қамтиды.

Нәтижелер және талқылау

Эксперимент жұмысында 1 академиялық кезең бойы студенттерге педагогикалық және психологиялық диагностика жүргізілді. Төмендегі көрсеткіштер эксперимент және бақылау топтары студенттерінің зерттеу қызметі мотивациясының динамикасы:

Кесте 4 – Эксперимент және бақылау топтары білім алушыларының зерттеу қызметі мотивациясының динамикасы

Тобы	Анықтаушы сауалнама	Қорытынды сауалнама
Эксперимент тобы	83%	94%
Бақылаушы топ	78%	87%

Статистикалық мәліметтерді өңдеу үшін *SPSS Statistics* бағдарламасы пайдаланылды және де авторлық сауалнаманың сенімділігі мен ішкі сәйкестігін тексеру үшін диаграмма, хи-квадраты және Манна-Уитни талдаулары қолданылды [1]:

Кесте 5 - Манна-Уитни өлшемі

<i>Дәрежелері</i>				
	Тобы	№	Орташа дәреже	Дәрежелер жиынтығы
1-тапсырма	Қорқыт Ата Қызылорда университеті	32	32,91	1053,00
	«Болашақ» университеті	29	28,90	838,00
	Барлығы	61		
12-тапсырма	Қорқыт Ата Қызылорда университеті	32	36,44	1166,00
	«Болашақ» университеті	29	25,00	725,00
	Барлығы	61		
Статистикалық өлшем^a				
	1-тапсырма	12-тапсырма		
U Манна-Уитни	403,000	290,000		
W Вилкоксона	838,000	725,000		
Z	-,902	2,690		
Асимт. маңыздылығы. (екіжақты)	,367	,007		

Манна-Уитни критерийі арқылы жасалған талдауда *1-тапсырма* бойынша екі топ арасында айырмашылық жоқ. Демек, анықтаушы сауалнама бойынша екі топтың білім деңгейі бір-біріне жуық болып тұр. Ал, *12-тапсырма* бойынша екі топ арасындағы маңыздылық дәрежесі 0,007-ні көрсетіп тұр, демек, $p = 0,01$ маңыздылық деңгейінде айырмашылық бар.

Кесте 6- Хи-квадрат критерий

	Маңызы	Еркіндік дәрежелер саны	Асимптотикалық маңыздылығы (2-жақты)	Дәл маңыздылығы (2-жақты)	Дәл маңыздылығы (2-жақты)	Дискреттілік-малдык
Пирсонның хи-квадраты	10,980 ^a	3	,012	,010		
Шындыққа ұқсастық қатынасы	14,523	3	,002	,005		
Фишер дәл өлшемшарты	11,723			,007		
Сызықтық байланыс	6,688 ^b	1	,010	,010	,006	,003
Жарамды бақылаулар саны	61					
а. Ұяшықтар саны үшін 12 (75,0%) болжалды маңызы, 5-тен аз. Минималды болжалды сан 48-ге тең						
б. Стандартталған статистика - 1,365.						

Хи-квадраты арқылы корреляциялық талдау *1-тапсырма* және *12-тапсырма* бойынша бөлек-бөлек жасалған. Екеуінде де байланыс бар. Екі топ арасындағы маңыздылық деңгейі 0,012-ні көрсетіп тұр. Демек, екі тапсырма арасында бір-бірімен байланыс бар.

Қорытынды

Қазақ тіліндегі кірме сөздер синхрондық тұрғыдан сипатталып, теориялық негізделді және эксперимент арқылы тәжірибеден өткізілді. Кірме сөздерді оқыту әдістері бойынша педагогикалық тұрғыдан онлайн және оффлайн форматта қолдануға болатын интербелсенді әдіс-тәсілдерді қолдану білімі игерілді. Өзге тілдерден енген сөздерді, олардың ену үдерісін әлеуметтік, лингвистикалық, когнитивтік және лингвомәдениеттану тұрғысынан зерттеу

бойынша білім алушылар әлеуметтік желіні және әртүрлі мессенджер және сервис түрлерін қазақ тілінде қолдана бастады, күнделікті өмірде «кұрт» (паразит) сөздерді қолданбауға тырысып, қазақ тіліндегі газет-журналды оқуға қызығушылықтары оянып және ондағы жазылған әрбір мәтіндегі кірме сөздерге мән берілетін болды. Студенттер өз беттерінше жұмыс істеуге және де бірігіп жұмыс жасауға да бейімделіп, өзіне деген сенімділігі мен жауапкершілігі арттып, әртүрлі әдіс-тәсіл бойынша өз жұмысын өзі бағалап, эмоционалды және интеллектуалдық тұрғыдан дамыды.

Өзге тілден сөз алу үдерісі – тоқтамайтын үдеріс. Халықаралық қарым-қатынас нығайтып, экономика дамып, технологияға өзгеріс енген сайын жаңа сөз, терминдердің артуы – қалыпты жағдай. Демек, өзге тілден сөз алуды теориялық, синхронды тұрғыдан зерттеп, тәжірибеге енгізіп отыру өзекті мәселе болып қала бермек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Абасилов А. Ұлы дала ойшылдарының әлеуметтік лингвистикалық тұжырымдары: Монография. /А.Абасилов, Б.Қапалбек, Н.Оразхан, А.Мұхаметқали, А.Кеңес, Б.Хиянат, Ж.Төлеужанова, С.Бағашар. – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты, 2021. – 204 б.

[2] Wagner E. William Using IBM SPSS statistics for research methods and social science statistics /III, California State University Channel Islands. — Fifth edition. 2015 by SAGE Publications, Inc.

[3] Оңдасынов Н. Арабша-қазақша түсіндірме сөздік. - Алматы: «Мектеп», 1984.

[4] Оңдасынов Н. Парсыша-қазақша түсіндірме сөздік. - Алматы: «Қазақстан», 1974.

[5] Ярхо В. Н., Лобода В. И. Латинский язык. - М: Просвещение, 1983. - 319 с.

[6] Ұлттық рухтың ұлы тіні. Ғылыми мақалалар жинағы (қазақ, орыс, ағылшын т.б. тілдерде). – Алматы: Ғылым, 1999. – 568 б.

[7] Дүйсебекова Ж.М. Ауызша тілдің жүйесі мен құрылымын меңгерту арқылы филолог-студенттердің сөз мәдениетін қалыптастыру әдістемесі. Философия докторы дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. - Алматы, 2019.

[8] Плаксина И. В. Психолого-педагогическая диагностика в образовательной практике: учебно-методическое пособие /И. В. Плаксина, К. В. Дрозд. – Владимир: Издательство ВлГУ, 2022. – 388 с.

[9] Левченко И.Ю., Забрамная С.Д., Добровольская Т.А. и др. Психолого-педагогическая диагностика: Учебное пособие для студентов высших пед. учеб. Заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 320 с

[10] Дудина М. М., Хаматнуров Ф. Т. Основы психолого-педагогической диагностики: учебное пособие. - Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2016. - 190 с.

[11] Ligadu C. P. The impact of the professional learning and psychological mentoring support for teacher trainees //Journal of Social Sciences. – 2012. – Т. 8. – №. 3. – С. 350-363.

[12] Jacobi M. Mentoring and undergraduate academic success: A literature review //Review of educational research. – 1991. – Т. 61. – №. 4. – С. 505-532.

[13] Weiler L. et al. Benefits derived by college students from mentoring at-risk youth in a service-learning course //American Journal of Community Psychology. – 2013. – Т. 52. – С. 236-248.

[14] Shadjalilovna S. M. et al. Determination of the Needs of Students by Psychological and Pedagogical Teaching Tools Using Remote Technologies //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – Т. 14. – С. 5-8.

[15] Kosov M. E. et al. Increasing the Effectiveness of Pedagogical Technologies in Education: Psychological Experience of Technological Change Management //Emerging Science Journal. – 2023. – T. 7. – C. 49-63.

REFERENCES

[1] Abasilov A. Ūly dala oişyldarynyñ äleumettik lingvistikalyq tüjyrymdary: Monografia. /A.Abasilov, B.Qapalbek, N.Orazhan, A.Mūhametqali, A.Keñes, B.Hianat, J.Töleujanova, S.Bağaşar (Sociolinguistic conclusions of great field thinkers: Monograph). – Almaty: Memlekettik tıldı damytu instituty, 2021. – 204 b. [in Kaz]

[2] Wagner E. William Using IBM SPSS statistics for research methods and social science statistics /III, California State University Channel Islands. — Fifth edition. 2015 by SAGE Publications, Inc.

[3] Oñdasynov N. Arabşa-qazaqşa tüsındırme sözdık (Arabic-Kazakh explanatory dictionary) - Almaty: «Mektep», 1984. [in Kaz]

[4] Oñdasynov N. Parsyşa-qazaqşa tüsındırme sözdık (Persian-Kazakh explanatory dictionary). - Almaty: «Qazaqstan», 1974. [in Kaz]

[5] Íarho V. N., Loboda V. Í. Latinski iazyk. - M: Prosveşenie, 1983. -319 s. [in Rus.]

[6] Ūlttyq ruhtyñ ūly tını. Ğylymi maqalalar jınağy (qazaq, orys, ağylşyn t.b. tilderde) (The organizing principle of the national spirit. Collection of scientific articles (in Kazakh, Russian, English and etc.)). – Almaty: Ğylym, 1999. – 568 b. [in Kaz]

[7] Düisebekova J.M. Auyzşa tıldıñ jüiesi men qūrylymyn meñgertu arqyly filolog-studentterdiñ söz mädenietin qalyptastyru ädıstemesi. Filosofia doktory дәrejesin alu ūşin daiyndalğan disertasia (Methodology for the formation of the speech culture of students-philologists by mastering the system and structure of the oral speech Dissertation prepared for the degree of Doctor of Philosophy). - Almaty, 2019. [in Kaz]

[8] Plaksina Í. V. Psihologo-pedagogicheskaja diagnostika v obrazovatelnoi praktike: uchebno-metodicheskoe posobie (Psychological and pedagogical diagnostics in educational practice: teaching aid) / Í. V. Plaksina, K. V. Drozd. – Vladimir: Ízdatelstvo VIGU, 2022. – 388 s. [in Rus.]

[9] Levchenko Í.Íu., Zabramnaia S.D., Dobrovölskaia T.A. i dr. Psihologo-pedagogicheskaja diagnostika: Uchebnoe posobie dlä studentov vysshih ped. ucheb. zavedeni (Psychological and pedagogical diagnostics: A textbook for students of higher pedagogical educational institutions). - M.: Ízdatelski sentr «Akademia», 2003. - 320 s [in Rus.]

[10] Dudina M. M., Hamaturov F. T. Osnovy psihologo-pedagogicheskoi diagnostiki: uchebnoe posobie (Fundamentals of psychological and pedagogical diagnostics: textbook). - Ekaterinburg: Ízd-vo Ros. gos. prof.-ped. un-ta, 2016. 190 s. [in Rus.]

[11] Ligadu C. P. The impact of the professional learning and psychological mentoring support for teacher trainees //Journal of Social Sciences. – 2012. – T. 8. – №. 3. – pp. 350-363.

[12] Jacobi M. Mentoring and undergraduate academic success: A literature review //Review of educational research. – 1991. – T. 61. – №. 4. – pp. 505-532.

[13] Weiler L. et al. Benefits derived by college students from mentoring at-risk youth in a service-learning course //American Journal of Community Psychology. – 2013. – T. 52. – pp. 236-248.

[14] Shadjalilovna S. M. et al. Determination of the Needs of Students by Psychological and Pedagogical Teaching Tools Using Remote Technologies //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 14. – pp. 5-8.

[15] Kosov M. E. et al. Increasing the Effectiveness of Pedagogical Technologies in Education: Psychological Experience of Technological Change Management //Emerging Science Journal. – 2023. – T. 7. – pp. 49-63.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ: ПЕДАГОГИЧЕСКО –

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА

*Кыпшакбай Н.К.¹, Туякбаев Г.А.², Сулейменова Ж.Н.³,
Абасилов А.М.⁴

*¹докторант, Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Кызылорда, Казахстан
e-mail: kypshakbaynk@gmail.com

²к.ф.н., доцент, Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Кызылорда, Казахстан
e-mail: turmagambet@mail.ru

³д.п.н., профессор, Казахский национальный женский педагогический
университет, Алматы, Казахстан
e-mail: zharkyn123@mail.ru

⁴к.ф.н., асс. профессор., Кызылординский университет имени Коркыт
Ата, Кызылорда, Казахстан
e-mail: aman_abasilov@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрен процесс заимствования слов с одного языка на другой, его причины и условия, законность и принципы получения слов из другого языка, национальные установки и практики словообразования, новые методы обучения казахскому языку. Начиная с этого учебного года предмет «Акыметтану» (Ахметоведение) был введен в нескольких учебных заведениях страны. Выбор этого испытуемого для проведения эксперимента, связанного с заимствованными словами, также имеет свое значение. В начале XX века Алашская интеллигенция во главе с А. Байтурсынулы работала над тем, чтобы казахский язык вышел на новый путь развития как письменного литературного языка и как языка науки. В ту эпоху впервые были установлены научные основы и национальные позиции казахского языка по заимствованию слов из других языков. Целью исследовательской работы является описание входных слов в казахском языке с точки зрения синхронизма, их теоретическое обоснование, а также экспериментальная проверка эффективности обучения. Следуя принципам А. Байтурсынулы по заимствованию слов из другого языка, был проведен педагогический эксперимент для студентов образовательной программы «Казахский язык и литература». С момента пандемической ситуации сформировалась организация процесса обучения в онлайн, оффлайн и смешанном форматах, синхронном и асинхронном. В ходе эксперимента велась работа по различным методикам, применяемым в онлайн и оффлайн формате. Для статистической обработки данных использовалась программа SPSS Statistics, а для проверки надежности и внутренней непротиворечивости авторского вопросника применялись анализы диаграмма, хи-квадрат и Манна-Уитни. В ходе данного эксперимента были достигнуты следующие результаты: проведен эмпирический контроль и проведены описательные и итоговые опросы для оценки уровня образования, а также использованы интерактивные методы, которые можно было использовать в онлайн и оффлайн форматах.

Ключевые слова: заимствованные слова, термин, интернациональные слова, педагогический эксперимент, программа SPSS, цифровизация образования, социальная сеть, смешанное обучение

METHODOLOGY OF TEACHING BORROWED WORDS IN THE KAZAKH LANGUAGE: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS

*Kypshakbay N.K.¹, Tuyakbaev G.A.², Suleimenova Zh.N.³,
Abasilov A.M.⁴

*¹doctoral student, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan
e-mail: kypshakbaynk@gmail.com

²c.phil.s., professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan
e-mail: turmagambet@mail.ru

³d.p.s., professor, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty,
Kazakhstan
e-mail: zharkyn123@mail.ru

⁴c.phil.s., ass. professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda,
Kazakhstan
e-mail: aman_abasilov@mail.ru

Abstract. The article considers the process of borrowing words from one language to another, its causes and conditions, the legality and principles of obtaining words from another language, national attitudes, and practices of word formation, and new methods of teaching the Kazakh language. From this academic year, the discipline “Akhmetstudies” (Akymettanu) has been introduced in several educational institutions in the country. Choosing this discipline to conduct the experiment associated with loan words also has its own significance. At the beginning of the 20th century, the Alash intelligentsia, headed by A. Baitursynuly, worked to ensure that the Kazakh language entered a new path of development as a written literary language and as a language of science. In that era, the scientific foundations and national positions of the Kazakh language for borrowing words from other languages were first established. The purpose of the research work is to describe the input words in the Kazakh language from the point of view of synchronism, their theoretical justification, as well as experimental verification of the effectiveness of learning. A pedagogical experiment following the principles of A. Baitursynuly on borrowing words from another language was conducted for students of the “Kazakh Language and Literature” educational program. Since the pandemic situation, the organization of the teaching process has been formed in online, offline, and mixed formats, synchronous and asynchronous. During the experiment, work was carried out on various methods used in online and offline formats. SPSS Statistics was used for the statistical processing of the data, and chart, chi-square, and Mann-Whitney analyses were used to check the reliability and internal consistency of the author’s questionnaire. During this experiment, the following results were achieved: empirical control was carried out and descriptive and final surveys were conducted to assess the level of education, as well as interactive methods were used that could be used online and offline.

Key words: borrowed words, term, international words, pedagogical experiment, SPSS program, digitalization of education, social network, blended learning

Статья поступила 29.08.2023